

L. ՄԵԼԻՔՍԵԹ-ԲԵԿ

ԳՐԻԳՈՐԻՍ ԱՂԹԱՄԱՐՑՈՒ «ՎԱՐՔ ՄԱՐԻՆՈՍԻ» ՊՈՆԵՍԸ ԵՎ ՆՐԱ ՆԱԽԱՏԻՊԸ

Հայսմավուրքի և հայոց գեղարվեստական գրականության փոխհարաբերության ինդիքը սօր գրականագիտության առջև գրեթե չի գրվել: Մի բան միայն պարզ է, որ մեր պատմիչներից քաղած զրույցներն օգտագործվել են Հայսմավուրքի այս կամ այն խմբագրության մեջ, սկսած, իհարկե, XIII դարի առաջին կեսից:

Հայտնի է, օրինակ, որ Արտաշեսյան Արտավազդի առասպելը, որ մանրամասն կերպով գրի է առել Մ. Սորենացին (II, 61), հետագայում մասնակի կերպով օգտագործել են, մի կողմից՝ չհաշված Եղնիկին՝ Կիրակոսն ու Գրիգոր Անավարզեցին, և մյուս կողմից՝ Վանականն ու Գրիգոր Սլաթեցին, հատկապես իրենց խմբագրած Հայսմավուրքներում, նույնիսկ Վանականն ու Սլաթեցին՝ առասպելը վերագրելով ոչ թե Արտաշեսյան Արտավազդին, այլ Արտավազդյան Շիգարին¹:

Այժմ պարզվում է, որ իր հերթին Հայսմավուրքն էլ աղբյուր է հանդիսացել գեղարվեստական գրականության այս կամ այն երկասիրության հորինման նկատմամբ, որ առանձնապես աճքի է ընկնում Գրիգորիս Աղթամարցու ստեղծագործության մեջ:

Գրիգորիս Աղթամարցու դեմքը միջնադարյան հայ բանաստեղծության բնագավառում հանրածանոթ է, մանավանդ այնպիսի հետազոտություններից և հրատարակություններից, ինչպիսիք են՝ Կ. Կոստանյանի², Մ. Պոտուրյանի³, Ն. Ակինյանի⁴, Գ. Հովսեփյանի⁵, Ա. Ղուրբանյանի⁶ և ուրիշների գործերը⁷:

Գ. Աղթամարցու որակավորումը իբրև «վարդ և բլրուլի երգչի», իհարկե, իր ուժի մեջ է մտնում: Սակայն, ինչպես հանգուցյալ Ա. Ղուր-

¹ Г. А. Халатьянц, Армянский эпос в Истории Армении Моисея Хоренского, Москва, 1896, стр. 73—76.

² Կ. Կոստանյանց, Գրիգորիս Աղթամարցին և իւր աղերը, Քիֆլիս, 1898.

³ Մ. Պոտուրեան, Գրիգորիս Աղթամարցի. «Բաղմավէպ» 1905, էջ 491—500.

⁴ Ն. Ակինեան, Գրիգորիս Աղթամարցի. «Հանդէս Ամսօրեայ» 1915, էջ 19—87.

⁵ Գարեգինեպ. [Յովսէփեան], Գրիգորիս Աղթամարցի. «Արարատ» 1919, էջ 1—40. նույնի նորից Գրիգորիս Աղթամարցու մասին, «Հանդէս Ամսօրեայ» 1930, էջ 41—60:

⁶ А. Курбаниян, Вновь найденная поэма Григора Ахтамарци. «Коммунист» Ереван), 1937, № 87.

⁷ Մանրամասն, թեև ոչ լրիվ ընթերցողաֆիան տես՝ Հայ հին և միջնադարյան գրականության համառոտ ընթերցողաֆիա. կազմեց Հովհ. Գեարգույան, Երևան, 1941, էջ 175—177:

րանյանը իրավացիորեն նշել էր, Աղթամարցի գրել է և այլ տաղեր և այլ բովանդակությամբ, որոնցից շատերը նույնիսկ անծանոթ են մեր բանաստեղծներին և դեռևս անտիպ են: Այսպիսի անտիպ երկասիրությունների թվին է պատկանում, նախ և առաջ, Մարինոս ճգնավորի կյանքի նկարագրությունը, որի մասին գրականության մեջ առաջին անգամ տեղեկություն տվեց Գարեգին Եպ. Հովսեփյանը (1930)¹ համաձայն էջիածնի Մատենադարանի հին հավաքածուի № 2672 (էջ 371ա—375ա) [A] գրչագիր Գանձարանի, ապա Ա. Ղուրբանյանը (1937)² համաձայն Երևանի Գրական թանգարանի № 383 ձեռագիր Տաղարանի, որ այժմ մուծված է ՀՍՍՖ Մատենադարանի № 7707-ի ներքո (էջ 61ա—73բ) [B], Առաջին ձեռագիրը գրված է Ստեփանոս Թոխաթցու ձեռքով 1609 թ., իսկ երկրորդը՝ Ջաքարիա արեղայի կողմից (Ղրիմում—Ղափայում) 1611—1614 թ.թ. միջոցին: Երկուսը մի ընդհանուր բնորոշող հատկություն ունին, այն է՝ ա և օ-ի իրար հետ շփոթելը, որ մենք մեր հրատարակության մեջ չենք պահպանել:

Գ. Աղթամարցու երկասիրությունը Մարինոս ճգնավորի կյանքի մասին, որ կարելի է պոեմ կոչել, գրված է դրաբարով և բաղկացած է 70 տնից, յուրաքանչյուր տունը 4 տողից, հետևապես ամբողջ գործը՝ 280 տողից: Պոեմը գրված է 6—5 վանկանի չափով և սկզբից մինչև վերջը գրեթե միատեսակ խանգով՝ «ի՛ն՛ ով ի բաց առյալ միմիայն 11—12 տները, ուր հանգն է օւն, և 25—26 ու 67—70 տները, ուր հանգն է ի»:

Ինչպես 67-րդ տնից երևում է, պոեմը Գ. Աղթամարցի գրել է 1516 թ. կամ, ինչպես բնագրում է կարդացվում, «ի թուականիս հայոց ինըն հարիւրի Կ. և Ե. տարի ի նմայ աւելի» (965 + 551 = 1516):

Պոեմից ցարդ հրատարակված են միմիայն վերջին 67—70 տները՝ Գ. Հովսեփյանի կողմից (67-րդ տունը նաև Ա. Ղուրբանյանի կողմից)³: Սյուժեն հրատարակեց Ա. Ղուրբանյանը ռուսերեն³, ապա և մենք՝ վրացերեն⁴:

Գրիգորիս Աղթամարցու պոեմի վերնագիրն է՝ «Ի Գրիգորիս Աղթամարցոյ արարեալ ոտանաւոր զվարս Մարինոսի սուրբ ճգնաւորին»: Սակայն, ինչպես հասարակ համեմատությունը Հայսմավուրքի հետ («Մեհեկի Ջ և փետրուարի ժր Վարք երանելոյն Մարիամայ, որ Մարինոսն անուանեցաւ» կամ «...Յիշատակ վարուց սրբուհոյն Մարիամու, որ Մարինոս կոչեցաւ») ցույց է տալիս, պոեմի 70 տնից Գ. Աղթամարցու ինքնուրույն գործ կարելի է համարել միմիայն ներածական 1—10 և վերջին 67—70 տները: Իսկ 11—66 տները, որ բուն պոեմին են նվիրված, վարքարանական գրվածքի սյուժեից են բխում, որ Գ. Աղթամարցին չափածոյի է վերածել:

Ստորև մենք հրատարակում ենք Գրիգորիս Աղթամարցու «Վարք Մարինոսի» պոեմը՝ համաձայն ՀՍՍՖ Մատենադարանի վերոհիշյալ գույգ ձեռագրերի (A, B), կողքին գնելով համապատասխան վարքարանական

¹ «Հանդէս ամսօրեայ» 1930, էջ 42:

² «Коммунист» 1937, № 87:

³ Լ. Մելիքսեթ-Քեկ, Հայ հին գրականության պատմությունը, վրացերեն, Քրիստի, 1941, էջ 178—179:

տեքստը՝ համաձայն տեր-Իսրայելի Հայսմավուրքի¹, որ մենք սաուզել ենք Վրաստանի Կենտրոնական Պատմական Արխիվում պահվող ձեռագիր Հայսմավուրքի հետ՝ № 550 ներքո:

A 371ա, Ի Գրիգորիս Աղթամարցոյ արարեսու ստա-
B 61ա նաւոր զվարս Մարինսի սուրբ նզնաւորին

Մեեկի 2 և փետվարի ժր:
Վարք երանելոյ՞ Ստրամայ,
որ Մարսոսս ամուսնեցաւ

1. Անծին և անըսկիզբ հորէն երկնային,
B 61բ Որդոյ պատճառ ծնընդեան բան ան / ժա-
մանակին, /

A 371ա, Բըխուժն անքըննաբար ճըշմարիտ հոգին,
Ի կերպն իւր ըստեղծեաց ղԱղամն առաջին:

2. Փառօք զնա զարգարեաց և եղ ի դրախ-
տին,
Պատուէր երես նըմայ և կրնայ նորին,
Յամենայնէ ուտել պատուիրեաց նոցին,
Բայց ի ծառայն միոյ բարոյ ե՛շարին:

3. Յորժամ անցեաւ Աղամ զպատուէրն
Արարչին,
Եւ զմահարեր պըտուղըն ճաշակեցին,
Եւ մերկ և խայտառակ զինքեանըս տեսին,
Անապական լուսոյն որ զգեցեալ էին:

B 62ա 4. Մահու գրբաւեցան, զի | պատուէրն ան-
ցին,
Ի աըրամութեան հովիտ նորա մահն,
Եւ քըրտամք երեսաց ըզհրամանն առին,
Վաստակելով զերկիր և ուտել ըզրերս
նորին:

5. Ատուածրն մարդասէր և հայրն երկնա-
յին,
Որ ոչ անաեա առնէ զգործ իւրոյ ձեռին,
A 371բ, Զծովածինն առաքեալ | յերկիր ըստորին,
Մարմին անապական էառ զմարդկային:

6. Ըզգործս կաաարեաց միածին որդին,
Աաքելովքն որսաց զողզրս մարդկային,
Ոմանք զփառս աշխարհիս ունայն խուսեցին,
Զինչս և զըստացուածս աղթատաց աըւին |

B 62բ 7. Եւ շատք ըզհայածանս կամաւ յանձն
առին,
Եւ ըզարիւնս իւրոց ի յերկիր հեղին,
Եւ դատըն ասնջանացրն համբերեցին,
Որպէս զսակի ի բովըս բրննեալ դառին:

8. Իսկ կէսքըն կուսութեամբ զանձինըս
պահեցին,
Ի յայրս և ի փապարս լերանց բնակէին,
Սովով և ծարաւով զանձինս մաշեցին,
Ըզցայզ և ըզցերեկ աղօթս առնէին:

9. Անաես ի մարգկանէ անղաղառ ճրգնին,
 Ուրախութեամբ վըշտացըն համբերէին,
 A 371բ₂ Բազում և անհամար են գունդըք սր | ցին,
 B 63ա Որ ոչ հա | ռե կարէ լեզու հողածին:

10. Զոր օրինակ աստեղք երկնից ոչ թըվին,
 Այնպէս գունդըք սըբրոցն ի յեկեղեցին.
 Եորոց և ի ըագմաց մինս այս գովելին
 Սուրբ կոյսըն Մարինոս թ գուտար Երգի-
 նէին:

11. Այբ մի աշխարհական և յոյժ մեծատուն,
 Ինուրթեամբ էր ողորմած և Աստուծոյ
 սիրուն:
 Այբս այս փառաւորեալ Ներգինէ անուն,
 Մեռանի կին սորա կամօքն Աստուծոյն:

12. Գուտար մի Յաց սոցայ Մարիամ անուն,
 Որ էր խիստ զեղեցիկ, խոհեմ և իմաստուն.
 B 63բ Ինու | թեամբ էր սըբրակաց և մըաօքն
 արթուն.
 Եւ էր յոյժ սիրեցեալ յաշս ամենեցուն:

13. Խորհեցաւ հայրն ի միաս և ասաց սուրբ
 կուսին.
 «Թ՛, առ ընթաց ըզքեզ ըստ կամաց
 քոյին,
 Ե՛լ ինչ է ստացուածք իմ ընդ քեզ յիցին,
 A 372 ա₁ Եւ ես երթայց ի | վանք մի յանապատին»:

14. Յայնժամ պատասխանեալ բանից ծընօղին
 Ողջախոհ սուրբ արզայն և իմաստի՛ք լի.
 «Կեցուցանել կամիս ըզհոգի քոյին.
 Եւ գիմս կորուսանել թուրութեամբ
 քոյին |

B 64ա 15. Կամիս գու վայելել ի յանճառ բարին,
 Անանց կենօք հըբնուիլ ի փառս Արարչին.
 Որպէս որ խոսաացաւ յաւետարանին,
 Եւ գիս միայն զըբկես այդ, անհընարին»:

16. Ասլ Ներգինէնս հայրըն սուրբ կուսին.
 «Ապայ զի՛նչ արարից վասրն քս անձինն,
 Ասլ. «Տար գիտ ընդ քեզ ի յանապատին,
 Յոր վայր և երթիցես, գամ ըզհեա քոյին»:

17. Ներգինէնս ասէ. թէ՛ «Այդ ոչ լինին,
 Զի գու ես գեղեցիկ և պառական կին.
 B 64 բ Եւ ես ի յարանց վանս երթամ | աս նսսին.
 Եւ ասացեալըդ քո բըճաւ ոչ լինին»:

18. Գաատախանի երեա նայ իր ծընօղին.
 A 372ա² «Գերծեա զզը | լուխս, ասէ, գու վասն
 Արարչին.
 Ըզգեսս ինձ ասնացի զգեցոյ իմ անձին,
 Եւ յանձն առնեմ ես գիս կամաց Արարչին:

Այբ մի էր աշխարհական մե-
 ծատուն և բարեհաճոյ վարուք,
 որոյ անուն էր Ներքինէնս, և
 յեա վախճանի ամուսնոյն իւրոյ
 Յաց գուտար մի, որոյ անուն էր
 Մարիամ:

Ասլ ցնա հայրն. Տաց զքեզ
 առն և զամենայն ինչս իմ
 քեզ, և ես երթայց ի վանս և
 կեցուցից զոգի իմ:

Ասէ Մարիամ. Զոգի քո կե-
 ցուցանես և գիմս կորուսանես:

Եւ նա ասլ. Եւ զի՛նչ ես ապա
 արարից զքեզ,
 Ասէ Մարիամ. Տար գիտ ընդ
 քեզ ի վանսն:

Ասլ հայրն իւր. Որպէս մարթի,
 գի գու կին ես և ես յարանց
 վանս երթամ:

Ասլ Մարիամ. Գերծեա զզլուխ
 իմ և զգեցո ինձ առն զգեսս, և
 Աստուած պահեսցէ գիս, որ պա-
 րապան է յուսացելոց իւրոց:

19. Եւ նա, որ պահապան իւր յուսացողին,
նա պահեսցէ ըզգիս յարսողէ շարին
Եւ յաջողէ զգործս իմ վարքս բարին
Եւ առաջնորդեսցէ ի յերկինս վերինս:

B 65 = 20. Յայնմամ հաճոյ թվեցաւ բանըն | ար-
դային.

Ներգիննեսս արար բաւ կամաց նարին,
Բաշխեաց զինչս ամենայն կարօտեալ
անձին
Եւ ի յերկինս գանձեաց, որ ոչ պակասին:

21. Ելեալ ուղղի անկեալ վանք մի գընացին.
Եղէն կըրօնաւորք ի ուր Անճահին.
Փոքրեալ զներս Մարիամ և որքեմ ապին,
Մարինոս Եւզինոս գանուանոն սուսցին:

22. Աճէր օր բաւ օրէ Մարինոս կուսին,
ի վարքս ճշգնութեան կրթէր որքուհին.
A 372բ, Եկա և ամաց փոխի հայր | Մարինոս | սին
B 65բ Թարի վարուք կեցեալ Եւզիննոսին:

23. Իսկ Մարինոս մըրցեալ ի վարքս բարի,
Եւ եւրս քան զսեսս յաւելոյր ի նմին:
Ճշգնէր նա անգագար որպէս գանճար-
մին,
Անտիս որքրակըրօն և առաքինին:

24. Կըրօնաւորք ուխտին յոյժ զարմանային
Վասորն չգալոյ մօրվացըն Մարինոսին,
Ջի բառքն էր նըրբաձայն, չի գալ մօ-
րուսին,
Հասակն էր փոքրագոյն, այնու սասու-
զին:

B 66ա 25. Եւ հայր վանացն սասց. | Անտիս էլ ճշգնի,
Վասն այն է նըրբաձայն և մարուս չուհին:
Եւ սուրբըն Մարինոս փոյթ ի կոչնակի,
Արագահաս ծառայ ի յերթեակի:

26. Ամենեցուն հնազանդ և լրող լինի,
Անարբաւեջ և անվեհեր ի գործ այխատի.
Լըցեալ | էր բարութեամբ կոյսըն գովելի,
A 372բ, Ջի էր ամենայն գործօքն իւր բարի:

27. Յուսուր միում հրաման ի հօրէն ապին
Երեք կըրօնաւորք հետ Մարինոսին,
Ի պէտս կարեաց վանացն ելեալ գընացին
B 66բ Եւ ի հանապար | հին ի պանդակ մի իջին:

28. Գիշերն անգ օթեցան մինչ յառաւօտին.
Եւ վազվեանէ ելեալ լուսով գընացին,
Ուր և առաքեցան ի պէտս ինչ գործին,
Դարձան ի վանս իւրեանց, ուր գնացեալ էին:

29. Եւ այնքմ զիշերին, որ եղբարքն էին,
Ջօրական մէր իջեալ ի յայն պանդակին,

Եւ հաճոյ եղեն բանքն նորս
հօրն իւրոյ, և արար որպէս և
առացն. բաշխեաց զինչս իւր
աղթասաց և առեալ զգօւտքն
իւր ասն զգետախիթ՝ գնաց
յարանց վանոն, առեալ գանձ,
և միարանեալ եզեն կրօնաւորք.
և անուանեցաւ Ներքիննոս՝ Եւ-
զիննոս, և Մարիամ՝ Մարինոս:

Եւ յեա հինգ ամաց մեաւս հայրն
իւր կացեալ սասուանաճոյ
վարուք: Եւ Մարինոս, որ
որ ըստ օրէ յաւելոյր ի ճշգն-
ութեն, և զարմանային կրօնա-
ւորքն վասն չգալոյ մօրուացն
և աւէին, եթէ ներքինի իջէ, զի
և բանն նըրբաձայն է:

Ասէ հայրն. Ո՛չ, այլ ի իբոս
ճշգնութենէն է: Եւ էր Մարի-
նոս շոյա ի բանս և արագա-
գնաց ի ծառայութիւն վանացն
և ամենեցուն հնազանդ և անարք-
աունջ և անվեհեր յաշխատու-
թիւնս:

Եւ ի միում աւուր առաքեաց հայր
վանացն զՄարինոսս և այլ երեք եղ-
բարր կրօնաւորք ի բանս կարեաց.
և երթեալ ի հանապարհին իշովա-
նեցան պանդակի մի և հանգիստ
զգիշերն անգ: Եւ ընդ առաւօ-
տըն յարուցեալ գնացին ուր առա-
քեցան, և զարձան, ի վանոն:

Եւ յայնմ զիշերին իջեալ ի
պանդակին զօրական մի և նըն-

Նընջեաց նա ընդ զըստեր պանդոկա-
պատիս
Եւ յըզացոյց ըզնա յաստմանէ չարին:

30. Եւ յորժամ ասպեցաւ պանդոկապանին,
B 67 ա Խոշտանկեաց նայ ըզգուսար | վասըն չար
գործին,
Քէ՛ ՎՄՎ ապականեաց զկուսութիւն թոյին,
Ասա, զի զիտացից ըզգործող չարինն: |

A 373 ա 31. Ասաց թե՛ Եւրեղմոյքն, որ առ մեզ իջին,
Մինն, որ էր մանկագոյն, Մարինոս ասին.
Նա չար բանիւք պատրեաց զիս, այն չար
պիտի:
Եւ նա նընջեաց ընդ յիս յայնքմ զիշերինն:

32. Եւ յարուցեալ գոնաց պանդոկապանին
ի վանքըն բարկութեամբ սուրբ Մարի-
նասին.
Ձհայըըն թըշնամանէր, զմիտրանն նորին՝
Պռանիկ, պիղծ, խարերայ ասելով նոցին: |

B 67 բ 33. Ասաց հայրըն վանաց պանդոկապանին,
Քէ՛ Վի՛նջ Քնասս եհասս ի մէնջ թո անձին,
Կամ տանն և ընաանեաց և ընչից թոյին.
Ընդէ՛ր թըշնամանես ըզմեզ զայրադին:

34. Քէպկա եմ անարժան ես ի մէջ սոցին,
Այլ արեղայքս հանոյ ծառայք են փորկ-
շին:
Եւ զիտրդ իշխես զու հայնոյիւ զսոսին,
Որք էն իբր գորեշտակ Ամենակալինն:

A 373 ա. 35. Յայնժամ պատասխանեալ | պանդոկապե-
տ ասին.
ՎՄՎ ր է այն Մարինոս արեղայ թոյին,
Որ օթեցաւ առ իս ի յիմ պանդոկին,
Սիրով մեծարեցաք ի յարկըս ներքին: |

B 68 ա 36. Ըզգուսարն իմ յզացոյց ի յայն զիշերին.
Ձիս ասելեաց իմոց աըար նախատին,
Եվ սիրելեաց իմոց աըրամութիւն հասին
Եւ թըշնամիքս ամեն զիս այպանէինն:

37. Իսկ Մարինոս չէր անդ յայն ժամանակին.
Եւ հայրն ասաց ՎՄՎ գայ, գանեմ սաստ-
կագին,
Ի վանացս արտաքսեմ ըզնա տըրամագին,
Որ զու եըս լըսես ըզհամբաւ նորինն:

38 Եւ ի տուն իւր գարձեալ պանդոկապանին
Եւ եկըն Մարինոս, հայրն եհարց նրմին,
Քէ՛ Վնընջեցե՛ր ընդ զըստեր պանդոկա-
պանինն: |

B 68 բ Եւ նա խնարհութեամբ կալաւ ի յանձին:

ջեաց ի զուսարն պանդոկա-
պանին և յզացոյց:

Եւ յորժամ զիտաց հայրն՝ խոշ-
տանդէր զնա խոստովանել, թէ
ով նընջեաց ընդ նա:

Եւ նա ասէ. Մանկագոյն արե-
ղայն, որ Մարինոսն կոչի:

Եւ յարուցեալ վազվազակի
պանդոկապան զնաց ի վանսն
և բարկութեամբ թըշնամաներ
զհայրն և զարեղայնն՝ պիղծ և
քրիստոսախարիչս կոչէր և պոս-
նիկս:

Ասէ հայրն. Ձի՛նջ եզև քեզ չար
ի մէնջ, որ այդչափ թըշնամանօք
անարգես զմեզ, զի թէպէտ ե ես
մեղաւոր եմ, այլ կրօնաւորք-
իմ հանոյական ծառայք Ասասու-
ծա, են:

Ասէ պանդոկապանն. Մեր իցէ
խարերայն Մարինոս, որ իջա-
վանեցաւ առ իս և ապականեալ
յզացոյց զգուսարն իմ և արար
զիս նախատինս զբացեաց իմոց:

Եւ ասոժամայն յուզարկեալ հայրն
ի բան զՄարինոս, ասէ. Յորժամ
եկեսցէ՛ գանեցից և հանից ի
վանացս:

Եւ գարձաւ պանդոկապանն ի
տուն իւր. Եւ եկեալ Մարինոս ի
վանսն՝ ասէ ցնա հայրն. Վնընջե-
ցեր ընդ զուսար պանդոկա-
պանին և արար զմեզ այպն և

նախառինս ասենայն վանորէից
և կրօնաւորաց:

39. Եւ ի հար յոան անկաւ սուրբն յայագին,
A 378 ր, Ասաց, թէ՛ «Մեղայ», ի հար, յաղթեաց
թշնամին.
Եործեցի զհարն զայն կամօք բան-
սարկուին,
Դու ծանր ապաշխարանք զիր իմում
անձինս:

Եւ Մարինոս ընթացաւ, անկաւ
յոաս հօրն և ասէ. Մեղայ, և շար
զործեցի, արա զիս արժանի
ապաշխարութեան:

40 Եւ հայրըն յոյժ զանեաց ըզնա խրատագին
Եւ ի վանացն եհան՝ ասելով նրմին.
«Ենօտ վանորէից ծաղր և նախատին,
Ձիարդ կատարեցեր զցանկութիւն շարինս:

Եւ հայրն զանեաց զՄարինոս
և եհան ի վանացն:

41. Եւ նա երթեալ նըստաւ՝ ի վերայ վիմին,
B 69 ա Որչը հանդ լէպ վանաց յարեմըտեան դին,
Կատարելով անդէն զազօթս ըստ կարգին,
Ուրախութեամբ կըրէր ըզվիշտս ի յանձինս:

Եւ նորա երթեալ նստաւ ի վե-
րայ վիմի րնդղւմ դրան վանացն,
և արտասուելից ճզնութեամբ
կատարէր զազօթս իւր:

42. Ապա երթեալ եղբարցն խօյ մի շինեցին,
Ձանգի առեալ եկաց ի յայն խըրնըթին.
Եւ յորժամ ցընկնեցաւ վաւաշտուն այն
կին,
Ձտղայն տարաւ ի վանս պանդոկապետին:

Եւ երթեալ եղբարցն շինեցին ի
վերայ վիմին նմա խաղ, Եւ
յորժամ ծնաւ կինն՝ առեալ պան-
դոկապետին զմանուկն տարաւ ի
վանսն:

A 373 ր, 43. Տեսեալ ըզՄարինոս արտաքոյ | ուխտին՝
Ընկէց գտըղայն ի գոզըն համբերողին,
Եւ ասաց. «Առ դորդիդ՝ զչար սերմըն քոյին.
Ձգաւակըզ քո սրնոյ ի քեզ նախատինս: |

Եւ ասեալ զՄարինոս արտա-
քոյ վանացն, ընկէց զաղայն ի
գոգ նորա և ասէ. Ա՛ռ դորդիդ քո,
դար շարեօք սերժանեցեր, և
սնո իրըն զչար ծառայ:

B 69 ր 44. Իսկ Մարինոս՝ առեալ զաղղայն ի յանձին՝
Տանէր նա ի կանայս, զի ըստին ասցին՝
Եւ ի հովուացն առնայր կաթըն գտղային.
Եւ յետ տարոյ միոյ զնա մըկըրածեցին:

Իսկ Մարինոս առեալ զաղղայն
տանէր և կանայս և տային
ստինս:

45. Սըրապիոն անուն նըմա կոչեցին,
Եւ կաթն էր ոչխարաց կերակուր տղային.
Այնպէս սընոյց զմանուկըն զամս երեքին.
Անձանձիր և անտըրտունջ պահէր զպա-
տանին:

Եւ յորժամ եղե տարոյ միոյ,
մկրածաց զնա և անուանեաւ
Սերապիոն, և յայնմհեաէ խա-
շանց կաթն շամբեցուցանէր և
այնպէս դերիս ամս սնուցանէր
զմանուկն:

46. Եւ յետ երից ամաց Էղբարք ժողովին,
B 70 ա Միաբան գան առ հայրն և դայս ասացին.
«Թէ ոչ դարձ յինի | ցի վասն Մարինոսին,
Ելանեմք մեք ամենքս ի վանաց քոյինս: |

Եւ ժողովեալ կրօնաւորացն ասեն
ոհայրն. Եթէ Մարինոս ոչ մտցէ
ի վանս, մեք ամենեքեան ելա-
նեմք:

A 374 ա՛ 47. Եւ հայրըն հրամայեաց զնացեալ բերին.
Եկեալ անկաւ ի յոտս հօրըն սըրըուհին.
Եւ հայրն ասաց, թէ՛ «Չես արժան սուրբ
յարկին,
Միայն ի վանքըս մուտ ըստ խնդրոյ
սոցինս:

Եւ յարուցեալ հայրն զնաց առ
Մարինոս և ասէ. Ոչ էիր արժա-
նի մտանել ի վանս, այլ վասն
աղաչանաց Էղբարց մուտ ի վան-
սըն:

- 48. Մարինոս ոչ կամէր ըզկեայն իւր ուխտին,
Ասէր, թէ՛ «Քոյլ աուք ինձ յընայ յիմ
Ի ըզի՞ն»:
Զի չեա ես արժանի կոխել զչեմս ուխտինս:
Այլ ըրո՞նու թեամբ բզնայ ի վանքըն մուծին:
- 49. Զանարգ և ըզիխա գործ հայրն ետուր
Նըմին,
Ուրախութեամբ ատնէր նայ մմենայնին:
B 70 բ Բարբ | ամօք կեցեալ նա ի սպաս ուխտին
Համբերոյ նահատակն և յոյժ գոգելին:
- 50. Յաուր միում տեսեալ երազ սուրբ կուսին՝
Այր մի յուսասպայծաւ, զի ասէր նըմին.
«Ե՛կ ի հանգիսաւն քո սպարասեալ տեղին.
A 374 ա, Զոր յԱստուծոյ աըւաւ | քեզ անանց բարին:
- 51. Վասն համբերութեան ճըզնութեան քոյին
Յարազուարճ բերկրիս ի տես Արարչին,
Եւ տեսնն ազնիւ ծառայ շահոյ քան-
քորին
Ե՛կ մուս ի յառազաստ անմահ փեսային»:
- 52. Ելեալ խուցն իւր զընաց՝ որ էր ի վիմին,
B 71 ա Եւ անգ անկաւ հիւս | նգ ի կարծր ան-
կոչին
Եւ յեա երկց աւուրց հանգեաւ սրբուհին
Եւ ոչ որ զնայ զիաց մինչ լայր պա-
սանին:
- 53. Եւ զընացեալ տեսին ըզերանելին.
Աղագցին հօր վանացն զմեւանել նորին.
Ասաց թէ՛ «Անարժան եմուս աաճարին.
Վասն այն պատուհասեալ մեաւ փութ-
վին»:
- 54. Եւ հայրըն հրամայեաց հանեալ թաղէին,
Գնացեալ ըստ օրինին զնա պատանէին.
Որպէս կրօնաւորաց օրէն ըստ կարգին.
Եւ ի զըսպելն ըզնա տեսին, զի էր կին |
- A 374 բ¹ 55. Ահիւ սպուշ մնացեալ և | զարմանային,
B 71 բ Դասն հեծեծանօք յոյժ հառաչէին,
Եւ զնացեալ ողբալով առ հայրըն ասէին.
«Մեղար դու, Աստուծոյ փորձանք քեզ
հասին»:
- 56. Ընկեցեր և ըզմեզ ի մեղրս քոյինս:
Հայրըն զահի հարևալ և ասաց նոցին.
«Զի է՞ ընդէր, որդեակք, ողբայք աըրա-
մապինս:
Ապա նօքա ասին՝ «Մարինոսն է կինս»:

Եւ Մարինոս ոչ կամէր և ասէ-
Քոյլ աուք ինձ, զի չեմ արժանի
Եւ բունադասեցին զնա և մուծին
ի վանսն և ետուն նմա զանարգ
և զժանր ծառայութիւն վանացն
և նա յօժարութեամբ և բարի
կամօք կատարէր, սնուցանէր և
զմանուկն:

Եւ ի միում գիշերի տեսանէ
յանուրջն այր մի յուսուոր, որ
ասէր. Եկեա՛ջիբ ի հանգիսան քոյ
և ասցես զպսակն, զոր ցանկա-
ցար:

Եւ երթեալ ի խուցն իւր, որ ի
վիմին, աւանդեաց զհոգին իւր
առ Աստուած փեարուարի մը
Եւ ոչ զիացցին մինչև լայր
պատանեակն. բացին զգուռն
և տեսին զերանելին վախճա-
նեալ:

Եւ երթեալ պատմեցին հօրն, և
նա ասէ. Ոչ բարիք ապաշխա-
րեաց և անարժան եմուս յե-
կեզեցին:

Եւ հրամայեաց թաղել զնա:
Եւ երթեալ եղբարցն, զի պա-
տեսցեն զնա որպէս օրէն էր
կրօնաւորաց, և տեսին զի էր
կին և չորացեալ էին ստինք
որպէս խոբ:

Զարհուրեցան յում և բնթա-
ցեալ յալով առ հայրն և ասեն.
Մեղար Աստուծոյ և անկար ի
փորձութիւն. ընկեցեր և զմեզ:
Եւ նա ասէ. Եւ զի՞նչ է, որ-
դեակք: Եւ նօքա ասեն. Մարի-
նոս կին մարգ է:

57. Եւ հայրըն գարնուրեայ յարուցեալ գնացին.
Անկաւ ի վրա ոտիցն նուազէր հոգին,
Կոծէր զսնձն եւ փետէր դմորուան ընդ
հերին:
Եւ հարկանէր զղըլուին ի քար և ի դետին:

B 72ա 58. Եւ գիրկս արկեալ | գոռից սըրբուհոյ կու-
սին
Եւ առէր. «Քաղեցէ՛ք և զիս ընդ սըմին,
Ջի դոր ինչ անցուցի ես ի յանձ ոորին,
Նա թողութեան չեմ ես արժանի ընաւին:

59. Բագում կործնաւորք ի թաղումն եկին,
A 374 ը՛ Աղախնոյն | Քրիստոսի սուրբ ճըզնաւորին,
Մինչդեռ հայրըն կոծէր վրա դագաղին
Եւ Մարինոս կանգնեաց ըզգրլուին ինք-
նին:

60. Կայեալ ե համբուրեաց զհօրն աջոյ ձեռին,
Իւրո՞վի դարձեալ եղ զգրլուին ի մանձին,
Ասաց հայրն՝ «Ոչ թաղել ըզերանելին,
Մինչ որ դպանդոկապանն յըղեալ կո-
չեցին»:

3 72բ 61. Եւ ցուցին զՄարինոս ասելով նորին
Թէ՛ «Ճանաչնս ըզդայս: Նա ասաց նորին.
«Այոյ, թողու Աստուած գյանցանս իւր
գործին,
Ջոր մեղաւ յիմ զաւակն ի մէջ պան-
դոկին»:

62. Եւ հայրըն հրամայեաց պանդոկապետին.
«Վերացոյ ըզօժիսն և աես ըզգրստին»:
Եւ բացեալ նա ետես ըզնա, զի էր կին.
Ապշեալ յիմարեցաւ, անկաւ ի տեղին:

63. Եւ յարուցեալ կոծէր զինքըն խրոսաղին.
375ա՛ Վայ ե ե | դուկ սաէր նա ինքն իւր ան-
ձին,
Եւ յեա յալոյն կոծոյն ասրեալ թաղեցին
73 ա Երզովք հոգևոր | օք գնայ ամփոփեցին:

64. Իսկ յեա երից աւուրց կատարման կուսին
Իուսարըն այսահարի պանդոկապանին
Եւ ցընդեալ ասամամբքն ուտէր զիւր
մարմին
Եւ եկեալ հերարձակ ի սուրբ տապանին:

65. Յայտնի խոստովանի զգրրպարտանո նորին,
Ասաց և զընընջելն ընդ գօրականին,
Ջանմեղ օղագայիւն ըզՄարինոսին,
Բե՛ւ կեցաւ իսկոյն ի յախտէ չարին:

Եւ ընթացեալ հայրն կոծէր
զինքն և ճողեր զալիսն իւր ի
վերայ մարմնոյն և գիրկս ար-
կեալ սաէր. Քաղեցէք ե զիս
ընդ աղախնոյս Քրիստոսի զի
գոր ինչ ես գործեցի ընդ
թողութեան չեմ արժանի

Եւ ժողովեցան բազմութիւն
քահանայից և կործնաւորաց ի
թաղումն մեծ ճգնաւորին Քրիս-
տոսի: Եւ մինչդեռ աշխարէր
հայրն ի վերայ դագաղացն,
յարուցեալ Մարինոս կանգնեաց
զգրլուի իւր հօգի ոչ ունելով,
կալեալ զաջոյ ձեռանէ հօրն
համբուրեաց ե զարձեալ եղիբ
զգրլուին:

Եւ ապա թաղեցին զնա սաղ-
մոսիւք և օրհնութեամբ:

Եւ յեա երից աւուրց դուսար
պանդոկապետին այսահարեցաւ և
ուտէր զմարմին իւր ե հերար-
ձակ երթեալ անկաւ ասաջի
գերեզմանին և խոստովանէր
զմեղս իւր. Թէ որպէս գրպար-
տեաց զաղախինն Քրիոստոսի ե
արժամայս բժշկեցաւ:

66. Իսկ սուրբ արդայն ընտրեալ և առա-
ջինին, Իսկ մանուկն Սերապիոն վար-
ժեցաւ և եղև կրօնաւոր ընտիր,
որ և հայր վանացն արժանա-
ւորեցաւ լինել:
- 73 ր Սրբապիոն մանուկն | Ի վանքըն սնանի,
Կըբօնաւոր եղեալ ընտիր և անուանի
Մինչ հայր և առաջնորդ վանացըն կարգի:
67. Ի թվականիս հայոց ինքն հարիւրի,
B 375 ա, Կ և և և ասրի Ի նմա աւելի,
Ես՝ Գրիգորիս նըւստարս Ախթամարացի,
Ապրկաբբս անուշ և անյիշելի:
68. Ըզվարքս ճըզնութեան սուրբ Մարինոսի
Ունաշափ համառօտ Ի յաւարա ամի,
Ջի ընթերցմամբ սորայ զուարճանայք
Փառս երգեսցուք Փըրկչին ամենազօրի:
- B74= 69. Աս յաբս երջանիկ բա | բունապեաի,
Գրիգորիս անուն արթուն հըսկօղի.
Քաջ հըսեաար անյաղթ փիլիսոփայի
Սև երիցս երանեալ մեծ վարժապեաի:
- 70 Եւ որք եղանակէք Ի մէջ հանդիւի
Եւ յիշման արարէք ըզմեզ արժանի,
Եւ ձեզ ողորմութիւն Տեաանէն պար-
գեի
Ի սուկալի յաուր մեծ դասաստանի՞:

Վարիտումներ

- Վերնագիրը արարեալ] B ասացեալս
Տուն 2—1 B զնայ. 2 B նմայ. 3 A պատուիրեացս
» 3—1 B պատւէրնս
» 4—3 B քրտամք. 4 B ըզբեր սորինս
» 5—1 B Ասաուած. 2 B զգործս
» 6—4 B արժինս
» 7—1 B. շատ ըզհալածս. 2 B ըզգարիւնն իւրեանց. 3 B համբուրեցինս
» 10—2 B սրբոցն. 4 B Մարիամ.
» 11—3 B ներզգ. 4 A սորայ
» 12—1 B սոցայ
» 13—2 A առ լնաթաց. 3 B սաացւածք
» 14—2 B ազայն.
» 15—1 B յանճատ] B յանհաս. 2 B հըբճվիլս
» 16—1 A հայրն (sic). 2 A ապայ
» 17—1 B այս. 3 B վանսն. 4 B ասացեալըզ] B ասացեալ ընդ
» 18—1 B պատասխան երեա. A նայ
» 19—1 A նայ. 3 B ըզգործս
» 20—1 B թւեցաւ. ազայինս
» 21—4 B գան. անսնս
» 22—2 B Ի վարս. B սրբունինս
» 23—3 A նայ. 4 B սրբապրաւնս
» 24—3 չի գալ մորուսին] A մորուս չունին սուրբըն. 4 հասակն էր փորբազույն, այնու
սաուզլին] A ներքինի ասնն. հասակն էր փաթրագույն այնու սաուզլինս
» 26—4 A ամենայնի. B իւր abs
» 27—4 Ի պանդոկ] B պանդոկ
» 29—1 սր] B ուր. 2 AB մէր. 3 A նայ. 4 B յազոյց

- Տուն 30—2 B խոշակեաց. B վառն:
- 31—2 B Մին. 3 A նայ. 4 B ննջեաց:
 - 33—2 B զնաս:
 - 34—4 B հոբև հրեշտակ:
 - 37—2 թէ գայ | B աս. 3 A ըզնայ:
 - 38—3 B դստեր. 4 A նայ:
 - 39—1 B յոտքն. 3 B բանասրկվին:
 - 40—2 B նմին. 3 AB վանորէից:
 - 41—1 A նայ. B նսաս. 3 անգէն B abs:
 - 43—3 B սերմն. 4 B սնո:
 - 44—1 B գաղայն. 3 A հովացն. B հովացն. 4 A զնայ. B ճշկրահցին:
 - 45—3 B սնոյց:
 - 47—1 B հայրն. 2 B յոարս:
 - 48—4 A ըզնայ:
 - 49—1 B հայրն. 2 B նա. 3 B նա:
 - 51—2 B բերկրեացիս:
 - 52—1 խուցն | B խուզըն. 4 A զնայ:
 - 53—1 B դնողեայ:
 - 54—3 B օրէնն. 4 A ըզնայ:
 - 55—3 B հայրն:
 - 57—2 B նըւաղէր:
 - 58—3 զինչ որ | B զոր ինչ:
 - 59—3 B կկծէր. ի վրա | B վրա. 4 ըզգրուին | B ըզգրուան:
 - 60—4 B պանդոկապանն: B յգեայ:
 - 61—3 A գանցինս:
 - 62—4 A արգեայ:
 - 63—4 B երգօք. A զնայ:
 - 64—3 A ցրտէայ:
 - 66—3 B անւանի:
 - 68—3 գուարհանայր | B գուարթնանայր:

* Մատենադարանի № 7707 (նախկին № 383) ձեռագրից պատճենը սիրալիր կերպով մեզ տրամադրեց պրոֆ. Ա. Արցախովյանը: Որին թորին շնորհակալություն ենք հայտնում: Նույն պրոֆ. Արցախովյանի մեզ հասցրած տեղեկանքի համաձայն, «վերջին բառի վրա երկարացնող խաղ նշան է դրված: Ենթրքին լուսանցրում դրված է «Նովասափու ձայն է». այսինքն Նովասափի եզանակով պիտի երգել»:

Л. Меликсет-Бек

Поэма Григориса Ахтамарского (XVI в.)
„Житие Мариноса“ и её прототип

Резюме

В статье предлагается вниманию читателя editio princeps поэмы в 70 строф или 280 строк „Житие Мариноса“ армянского поэта XVI в., „певца розы и соловья“ Григориса, занимавшего престол ахтамарского партикулярного католика в 1512—1544 гг. и потому называемого Ахтамарским (Григорис Ахтамарци). Поэма написана на древнелитературном армянском языке (грабаре), местами вульгаризированном элементами народной речи и даже орфографии (о вм. ав и наоборот), размером в 6—5, однообразными для всех четырех строк, строфы рифмами, по преимуществу на -ин, местами (11—12 строфы).

-уж или (25—26 и 67—70 строфы) -и. Текст дошел до нас по крайней мере в двух списках по рукописям-сборникам стихов (тагаран или гандзаран): № 2672, стр. 371а—375а) б. Эчмиадзинской библиотеки, — переписанной Стефаном Тохатским в 1609 г. [А], и № 383 б. Литературного Музея Армении, ныне № 7707 (стр. 61а—73б) Матенадарана (Хранилища рукописей), — переписанной иеромонахом Захариею в Крыму (Кафа=Феодосия) в 1611—1614 гг. [В].

В основу поэмы Григориса Ахтамарского „Житие Мариноса“ положен соответствующий агиографический (житийный) текст из Синаксаря в редакции тер-Исраэля от первой половины XIII века, каковой текст переложен в стихотворную форму. Оригинальными в поэме являются лишь вводные 1—10 и заключительные (носящие мемориальный характер) 67—70 строфы. Основной же материал, включенный в 11—66 строфы, повторяет в общем содержание житийного текста, восходящего, судя по формам личных имен с окончанием на -ос (Нергинеос, Маринос, Евгинеос или Евгинеос), к греческому оригиналу Синаксаря, — каковой текст, таким образом, представляется непосредственным прототипом произведения Григориса Ахтамарского.

Содержание поэмы (и синаксарных, греческого и армянского, текстов) такого, —

Был один весьма богатый, по природе щедрый и богобоязненный человек по имени Нергинеос, который овдовел. У него осталась единственная дочь по имени Мариам (Мария), которая отличалась большой красотой и скромностью. Отец решил, оставив все свое имущество дочери, удалиться в монастырь, чему, однако, дочь воспрепятствовала с упреком, что отец старается спасти свою душу, а ее погубить, и просила взять ее с собой. Отец вначале возражал и отказывал удовлетворить просьбу дочери, мотивируя свой отказ тем, что ей, как девице, не место в мужском монастыре, но потом уступил мольбам дочери. По совету последней, отец подстриг ей волосы, одел на нее мужское платье и, раздав все свое имущество неимущим, направился вместе с нею в монастырь, где отец принял имя Евгинеоса или Евгинеоса взамен Нергинеоса, а дочь — имя Маринос вместо Мариам (Мария).

После смерти отца Мариам (Мария) — Маринос продолжала оставаться в монастыре в полной святости и благочестии. Братия монастыря поражена была отсутствию растительности на лице монаха Мариноса, его маленькому росту и нежному голосу. Однако, настоятель обители успокаивал всех, заявляя, что все это — результат строгий отшельнической жизни молодого монаха.

Однажды настоятель монастыря приказал трем монахам совместно с Мариносом отправиться по делам монастыря в одно место. Пустившись в путь, монахи по дороге остановились на ночлег на постоялом дворе, откуда на следующий день рано утром двинулись в дальнейший путь по месту назначения. Между тем обнаружилось, что в ту самую ночь, когда монахи ночевали на постоялом дворе,

какой-то военный остановился у дочери хозяина постоянного двора, которая забеременела от него. И когда хозяин заметил, что его дочь беременна, стал бранить и поносить ее, требуя, чтобы она указала виновника ее несчастья. Она же, желая скрыть следы истинного виновника, указала на одного из монахов, ночевавших на постоялом дворе, именно Мариноса, который якобы лишил ее девственности. Разъяренный хозяин бросился в монастырь искать преступника. Начались расспросы и следствие. На вопрос настоятеля, правда ли, что Маринос ночевал с дочерью хозяина постоянного двора, он (Маринос) дал утвердительный ответ. В результате, Маринос был изгнан из монастыря. Он вынужден был поселиться на скале, что супротив монастыря к западу, где братья монахи построили ему хижину. Когда же дочь хозяина постоянного двора разрешилась от бремени мальчиком, последнего передали Мариносу, как отцу, на воспитание. Маринос взялся ухаживать за ребенком, нашел ему кормилиц, а соседи-пастухи условились доставлять ему молоко. Вскоре ребенка крестили, назвав его Серапионом. Спустя три года настоятель монастыря, уступая мольбам братии, насильно водворил Мариноса обратно в обитель, где он (Маринос) и доживал свой век.

Как-то Мариносу приснился сон, будто к нему явился лучезарный человек, призывавший его к богу, вследствие чего Маринос вышел из монастыря и, направляясь к той хижине, что на скале супротив обители, свалился на землю и спустя три дня скончался. Узнав о смерти Мариноса и считая его недостойным отпевания, настоятель монастыря приказал предать тело его земле без облачения. И когда, согласно установленному чину, тело умершего заворачивали в саван, заметили, что Маринос не мужчина, а женщина. Все удивились и сообщили об этом настоятелю, который приказал сохранить тело Мариноса до тех пор, пока вызванный им хозяин постоянного двора не придет и не убедится в невинности Мариноса. Явившись в монастырь и приблизившись к смертному одру, хозяин постоянного двора поднял покров с тела умершего и, заметив груди женщины, пораженный тут же на месте свалился. Когда же он встал, то стал оплакивать себя. Тело Мариноса отнесли и с чтением псалмов и песнопениями предали земле.

Серапион вырос и возмужал в том же монастыре, где его опекал Маринос; затем он сделался монахом, стяжав себе имя, и достиг поста настоятеля обители.